

The author claims that the peculiarity of the structure of "Pride's Crossing" is the organic interweaving of compositional models — chronological and achronological. The author of the article argues that the poetical dimensions of the dramatic work are the puns and the metaphor of croquet, the leisurely continuum of which symbolizes the ups and downs of the players throughout their lives.

Key words: *memory play, montage composition, aging, croquet, chronological model, achronological model.*

УДК 821.162.1-313.2.09:930

Андрій Динниченко

УТОПІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІСТОРІОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ У ФАНТАСТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ САГИ А. САПКОВСЬКОГО «ВІДЬМАК»)

У запропонованій розвідці проаналізовано елементи утопії в сазі А. Сапковського «Відьмак» („Wiedźmin”, 1986–2013) як складової частини історіософської концептосфери у фантастичній літературі. Утопія у нашому дослідженні розглядається як прогностично-філософське передбачення письменника-фантаста, що відбувається через моделювання шляхів розвитку суспільства на основі осмислення досвіду історії людства, синтезу існуючих культурно-філософських концептів. Характерна риса сучасної утопії — це побудова світу на основі реальних історичних подій та явищ для пошуків вирішення загальнолюдських проблем (класична європейська утопія). Як частина концептосфери історіософії, утопія виступає дискурсом про майбутнє людства — орієнтиром для індивіда та суспільства загалом. Єдиний шлях до реалізації утопії лежить через усвідомлення добра і зла в собі, перемогу над злом в собі і в світі. Для А. Сапковського утопія є невід’ємною частиною розбудови історіософської концептосфери: існуючи на багатьох рівнях (особистому, національному, загальнолюдському), вона корелює з вічними поняттями щастя, свободи та сенсу буття.

Ключові слова: *утопія, історіософія, концептосфера, історична модель суспільства, етичний подвиг.*

Метою розвідки є аналіз утопії як елемента історіософської концептосфери у фантастичній сазі А. Сапковського «Відьмак» через дослідження та співвіднесення історичних моделей ідеальної світобудови та базованих на них конструкцій, створених письменником.

Зв’язок утопії як жанрової форми з фантастичною літературою очевидний, адже утопія є одним зі світових елементів у такій літературі. Як проголошує Ю. Боров, «в літературі живе дух Кассандри», тому «митець здатен ясно й достовірно передбачати майбутнє. На цьому засновані фантастичні, утопічні, антиутопічні, соціально-прогностичні твори мистецтва» [1, 126]. Питання про утопію як елемент історіософської концептосфери загалом, в тому числі у фантастичній літературі, є актуальним у сучасному літературознавстві (праці Р. Лахманн, М. Новикової, Б. Шалагінова та ін.). Як відомо, термін «утопія» в європейській літературній дискусії був введений Томасом Мором, історія ж філософської думки про ідеальний устрій людського життя сягає

античності (Платон та інші філософи). У ХХ ст. поняття утопії набуло особливо значущого соціально-філософського змісту. Лексема «утопія» походить із давньогрецької мови і дослівно перекладається як «місце, якого не існує», тобто фантазія, вимисел, мрія, що не зможе стати реальністю. Сьогодні утопія визначається як жанрова форма, що наближається до наукової фантастики і містить питання соціології та політології.

Давньогрецькі філософи намагалися створити віртуальну модель ідеального суспільства (в уявному місці), що не мало б тих вад, які притаманні людським спільнотам в реальному світі. Ці філософські «досліди» можна вважати передвісником європейської класичної утопії. Проте елліністська філософська думка базувалась на впевненості, що все найкраще і бездоганне залишилося в минулому. Так, Гесіод у своїй праці «Роботи і дні так описував міфологічну історію світу: «Першим століттям людства був золотий вік, коли люди безпосередньо спілкувалися з богами і їли з ними за одним столом, а смертні жінки народжували

дітей від богів ... Потім настав срібний вік, коли людям довелося навчитися обробляти ґрунт, щоб добути собі їжу ... слідом почався перший бронзовий вік. Перші люди цього роду впали з ясеневих дерев, як насіння ... Друге бронзове століття було епохою славних героїв. Ці люди народилися від богів і смертних жінок ... Наш час — це залізний вік. Легко помітити, що з кожним новим століттям цінність відповідного йому металу зменшується ... » [2]. Отже, утопія (модель ідеального улаштування суспільства), яка в класиків європейської утопії, таких як Т. Мор, Сен-Сімон, Т. Кампанелла та ін., була уявленням про можливе майбутнє, в античних філософів була уявленням про минуле — «золотий вік», коли богами було створено перше покоління людей. Ці «протолюди» жили з богами і як боги, а все необхідне давала їм сама природа.

У цю парадигму утопічних ідей вписується і діалог «Критій» Платона, де він описує прекрасний, бездоганний край — Атлантиду. В Атлантиді все є ідеальним — мудрий і справедливий правитель, досконалі люди і навіть природні умови: « ... від моря і до середини острова розташувалася рівнина, якщо вірити згадкам, то була вона красивіша за усі інші, і вельми родюча до того ж ... » [4]. Однак, ця бездоганність не була продуктом діянь людських рук, навпаки, участь у створенні ідеального острова брали тільки боги: « ... Посейдон, отримавши острів Атлантиду ... створив островець посеред нього ... легко, як і годиться богу, привів його в упорядкований стан, виточив з землі два джерела — одне тепле, а інше холодне — і змусив землю давати вдосталь різноманітної їжі» [4]. Тут утопія розміщена в минулому і своєю досконалістю зобов'язана вищим силам, існує під наглядом богів. Проте в інших текстах, наприклад у «Державі», Платон змінює вектор: у своїх міркуваннях про покращення суспільного устрою філософ виходить «за межі панівної парадигми часу, яка відводила вищій досконалості своє місце ... в минулому» [цит. за 5, 206].

Мрія про ідеальний устрій належить до архетипних ідей, криється у колективному неусвідомленому людства. Еллінську утопію, заглиблену в минуле, можна визначити як палімпсестну: «де кризь сучасне поступає давнє», пізніше «елементи утопічного автори знаходять не тільки в минулому, але й в сучасному» [3, 290]. У XVI ст. європейська філософська думка переміщує акцент на соціальну складову утопії: «гуманісти підходили до спроби уявити картину досконального людського існування в людських умовах» [5, 206]. «Проекти» побудови суспільства, заснованого на рівності, відсутності класового поділу, справедливості були породжені протестом проти жаклих реалій свого часу: «Утопія» Т. Мора, наприклад, була виразом осуду політики «огородження» та обезземелення, що панувала у Британії. Попри

благородні мотиви та інтелектуальність, ідеї європейських утопістів були недосконалими: «Утопія» Т. Мора не витримувала жодної критики через примітивну систему розподілу отриманих благ, відмову від технічного прогресу, існування рабства. А «Місто Сонця» Т. Кампанелли в деяких аспектах містить елементи антиутопії (в сучасному розумінні): сувору регламентацію життя, примусову рівність розуму, придушення будь-яких ініціатив, стеження за життям кожного, відсутність соціального інституту шлюбу (спільні дружини і діти) важко було визнати щастям.

Утопія міцно пов'язана з історіософією, яка є уявленням націй, соціальних груп та окремих людей про історію, незалежно від того, направлена вона в ідеалізоване минуле чи ідеалізоване майбутнє. Ідеальні уявлення необхідні для розвитку людства і кожної окремої людини, адже метою історії є «розповсюдження соціальної моральності. А для цього потрібен ... етичний зразок» [3, 288]. Таким чином, утопія є історіософським художнім дискурсом про майбутнє людства, яке може бути досягнуте у випадку певного еволюційного стрибка, технічного, психологічного або морального. Взаємовідносини людини та історії можуть розвиватися за одним з двох сценаріїв: або ж людина є об'єктом («хоча й учасником») історії як позаособистісного процесу, або ж вона є суб'єктом історії як особистого вибору «між добром і злом, вірністю та зрадою». Утопія є орієнтиром для такого вибору, людина перестає керуватися твердженням: «я поганий, тому що світ сам по собі мерзенне місце» [3, 290].

Власне, про це і веде мову А. Сапковський: «Люди полюбляють видумувати собі страховидливі жахіття. Тоді самі для себе вони не є такими потворними і відразливими ... вони полюбляють думати, що примара, яка поночі гуляє по хатах, все ж є потворнішою і жахливішою за них самих. Тоді їм з душі падає камінь. І їм легше жити» [6, 280]. Світ зазвичай гірший за тих людей, які у ньому живуть: інакше доведеться зізнатися, принаймні самому собі, що ти сам є Злом, що робиш цей світ поганим. Більш прагматичний, хоча й важчий підхід до питання досягнення утопії, або ж навіть простого наближення до неї хоча б на один крок, пов'язаний із певним, індивідуальним вольовим або фізичним зусиллям: інколи ми не можемо перебороти «небажання викопати вигрібну яму» [6, 661]. Ельфійський оракул Аваллак'х в романі А. Сапковського пояснює щодо ідеального життя: «Я стверджую, що ми маємо жити ... так, аби пізніше не довелося ні у кого просити прощення» [6, 358].

Утопічні мотиви в сазі А. Сапковського виявляються одразу на кількох рівнях. Насамперед, це певні особисті мрії про ідеальне майбутнє: «Гарна мрія ... дім збудований власноруч, а там ти і я. Ти розводиш коней та вівці, я чешу шерсть, яку ти

*їздиш продавати в місто ... коли ж стає сумно, ти граєш на власноруч зробленій сопілці ... що краще за сопілку може перебороти хандру?..» [6, 514]. Заради здійснення цієї мрії потрібно відмовитися від сьогоднішньої парадигми життя, змінитися зсередини, зробивши крок уперед. Проте носії цих мрій в романі розуміють нездійсненність цього, принаймні у цьому світі. Особисті утопії завжди індивідуальні, як ми це бачимо у центральних персонажів роману, вони не схожі між собою. Так, Дикий Гін, що персоніфікує смерть, кінець усього, бачить єдину перспективу ідеального світу як постапокаліпсис: «Істинно кажу вам... прийде час Білого Хладу та Білого Світла. Час шаленства і час погорди, *Tedd Deiríadh. Час кінця» [6, 317].**

Загальнолюдські утопічні мотиви у А. Сапковського перегукуються з давніми ідеями Гесіода та інших про минуле золоте століття, коли ідеальний світ був облаштований не людьми, а богами. У сазі «Відьмак» на вигаданий континент-утопію, який втілює ідею про моделювання історичного розвитку суспільства, прибувають різні істоти (гноми, ельфи) і останніми люди. У цьому сенсі цікавим є образ ельфів (тут А. Сапковський частково відходить від канону, введеного Дж. Толкіном) — майже безсмертні, мудріші за людей ельфи не є милосердними і великодушними. Колись припливши на Білих кораблях до цих берегів, вони порушили вже існуючу утопію, адже мали власне уявлення про прекрасне «ельфійське» майбутнє: «... Францеска мала надію стати королевою держави Вільних ельфів. Звісно ж, під нільфгаардським протекторатом, але ельфи би це влаштувало — аби тільки імператор дозволив знищувати людей. Ельфам зараз не треба нічого, як тільки винищувати *Dh'óine (людей)*» [6, 532]. Цей уривок демонструє, що заміна ідеалів утопії для всіх на інтереси однієї нації (в даному випадку — ельфів) веде до руйнування її як такої. Небезпек на шляху до реалізації утопії багато: це і замирання на місці, яке веде до деградації суспільства; це і її наближення через зниження ідеалів. У випадку з ельфами їх висока культура, духовний та моральний розвиток нівелюються і через ненависть до людей перероджуються на бездумну, криваву помсту.

Здавалося б, утопія будеється поза часом і простором, начебто не було нічого до неї, а можливо, не буде й після неї. Але насправді людство буде утопічні моделі, ґрунтуючись на досвіді власної історії та міфів, що метафорично втілюють цю історію. В реальності будь-яке суспільство має у своїй історії і жахливі, і героїчні моменти. Для реалізації утопії, як вже згадувалося, потрібен еволюційний

стрибок. Це може бути етичний подвиг окремої людини. Акцент зроблено на понятті «етичний»: це означає, що подвиг може бути безглуздим вчинком, який не матиме швидкого позитивного результату: «Елірена ... вона вела ельфів у бій двісті років тому. Старійшини були проти. Вони знали, що шансів на перемогу немає. Розуміли, що можуть вже не піднятися після поразки. Вони хотіли врятувати свій народ ... хотіли перечекати, але Елірена підняла молодих. Вони підняли зброю та пішли за нею в останній бій. І були винищені. Нещадно ... » [6, 366]. Але наступні покоління будуть дивитися на цю подію зовсім по-іншому, а її вважати героїнею. Такий вчинок витікає з природи особистості, з її відчуття особливого призначення, необхідності здійснення певної місії.

Проте такий «етичний» подвиг може мати й інший характер, і тут перетинаються особистий та суспільний рівні утопічних мотивів: буває, що люди вирішують зробити щось, зовсім їм не властиве: «Я могла тоді сказати: це все є не моя війна, я, власне, можу змішувати еліксири для нільфгаардців. Замість цього я стала на Пагорбі ... Я, Чотирнадцята загинула під Содденом ... чия це була війна? Що ми там захищали? Землю? Кордони? Людей та їх халупи? Монарші інтереси? Вплив та статки чарівників? Порядок від Хаосу? Не знаю. Але ми захищали, бо так було потрібно. І якщо ця потреба виникне знову — я ще раз стану на цьому Пагорбі. Якщо ж я цього не зроблю, тоді минуле стане даремним» [6, 346]. Такий шлях до власної «утопії» через жертвний вчинок заради суспільної «утопії» є, за А. Сапковським, філософськи та психологічно правильним. Утопія-щастя будується не одними для інших, а всіма, кожним, через усвідомлення добра і зла в собі, через перемогу над злом в собі і в світі. Зупинятися не можна, бо тоді все, що було зроблено заради мрії, виявиться марним.

Таким чином, дослідивши елементи утопії у фантастичній сазі А. Сапковського «Відьмак», ми дійшли таких висновків: а) утопія як один зі світотворчих елементів фантастичної літератури є важливою складовою історіософської концептосфери автора; б) утопія у сазі А. Сапковського співвідноситься з вже існуючими історичними моделями ідеальної світобудови, але витлумачується в метафізичному сенсі; в) виявляючи особистий, національний, загальнолюдський рівні утопії, автор об'єднує їх через «вічні» поняття сенсу буття, щастя, свободи тощо. Отже, утопія стає у фантастичній сазі «Відьмак» значущим елементом виявлення історіософської концепції А. Сапковського.

ДЖЕРЕЛА

1. Боров Ю. Эстетика / Ю. Боров. — 4-е изд., допол. — М. : Политиздат, 1998. — 496 с.
2. Гесиод. Труды и дни [Электронный ресурс] / пер. з древнегр. В.В. Вересаева. — Режим доступа : az.lib.ru/w/weresaew_w_w/text_0300
3. Новикова М. Мифы та місія / М. Новикова. — К. : Дух і літера, 2005. — 432 с.
4. Платон. Критий [Электронный ресурс] / пер. з древнегр. Г.Е. Малеванского. — Режим доступа : www.theosophy.ru/lib/krity.htm
5. Шалагінов Б.Б. «Фауст» Й.В. Гете: Містерія. Миф. Утопія: До проблематики духовної сутності людини в німецькій літературі на рубежі 18–19 ст. : моногр. / Б.Б. Шалагінов. — К. : Вежа, 2002. — 280 с.
6. Sapkowski A. Saga o Wiedźminie : w 7 t. / Łódź: DWN, 1197 s.

REFERENCES

1. Borev Yu. (1998). Estetika. M., Politizdat, 496 s.
2. Gesiod. Trudy i dni.
http://lib.ru/w/weresaew_w_w/text_0300
3. Novikova M. (2005). Mifi ta misiia. Kyiv, Dukh i litera, 432 s.
4. Platon. Kritii.
www.theosophy.ru/lib/krity.htm
5. Shalahinov B.B. (2002). «Faust» I. V. Hete: Misteriia. Mif. Utopiia: Do problematyky dukhovnoi sutnosti liudyny v nimetskii literaturi na rubezhi 18–19 st. Monohrafiya. Kyiv, Vezha, 280 s.
6. Sapkowski A. Saga o Wiedźminie. Łódź, DWN, 1197 s.

Андрей Дынниченко

УТОПИЯ КАК ЭЛЕМЕНТ ИСТОРИОСОФСКОЙ КОНЦЕПТОСФЕРЫ В ФАНТАСТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ САГИ А. САПКОВСКОГО «ВЕДЬМАК»)

В предложенном исследовании проанализированы элементы утопии в саге А. Сапковского «Ведьмак» («Wiedźmin», 1986–2013) как составляющей части историософской концептосферы в фантастической литературе. Утопия в нашем исследовании рассматривается в качестве прогностически-философского предсказания писателя-фантаста, которое осуществляется через моделирование путей развития общества на основе осмысления опыта истории человечества, синтеза существующих культурно-философских концептов. Характерная черта современной утопии — это построение мира на основе реальных исторических событий и явлений как поиска вариантов решения общечеловеческих проблем (классическая европейская утопия). Как часть концептосферы историософии, утопия выступает в качестве дискурса о будущем человечества — ориентиром для индивида и общества в целом. Единственный путь к реализации утопии лежит через осознание добра и зла в себе, победу над злом в себе и мире. Для А. Сапковского утопия является неотъемлемой частью развития историософской концептосферы: существуя на многих уровнях (личном, национальном, общечеловеческом), она коррелирует с вечными понятиями счастья, свободы и смысла бытия.

Ключевые слова: утопия, историософия, концептосфера, историческая модель общества, этический подвиг.

Andrii Dynnychenko

UTOPIA IN FANTASTIC LITERATURE AS ELEMENT OF HISTORIOSOPHICAL CONCEPTOSPHERE (BASED ON SAGA “THE WITCHER” BY A. SAPKOWSKI)

The proposed article analyses the elements of utopia in A. Sapkowski's saga «The Witcher» («Wiedźmin», 1986–2013) as part of the historiosophical conceptosphere in fantasy literature. In this article utopia is viewed as a prognostic-philosophical prediction of a science-fiction writer, which occurs through the modeling of the ways of the development of society based on the comprehension of the experience of human history, the synthesis of existing cultural and philosophical concepts. A characteristic feature of modern utopia is that models of the world and society based on real historical events and phenomena and it is a paradigm of solutions to universal problems (classical European utopia). However, «through

the modern one can see the ancient», so in modern fiction texts there are also ancient philosophical reflections of Hesiod and Plato on the «golden age» of mankind under the rule of the Gods. As part of the conceptsphere of historiosophy, utopia serves as a discourse about the future of humanity — a reference point for the individual and society as a whole. By the way of creating the ideal models of the future, humanity looking for ways to rise to the highest stage of evolution. However, the author warns about the deceptiveness of utopia, which could mis-realized by reducing ideals and creating an illusion of development, as demonstrated in the text. The path to a true utopia, as the ideal way for the existence of people, lies through the realization of good and evil in oneself, through the victory over evil in oneself and in the world. For A. Sapkowsky, utopia is an integral part of the historiosophical conceptsphere development: which exist at many levels (personal, national, universal), it correlates with the «eternal» concepts of happiness, freedom and meaning of being.

Key words: utopia, historiosophy, conceptsphere, historical model of society, ethical feat.

УДК 281 133.1.09

Тетяна Динниченко

АЛГОРИТМ ДІЇ КОЛЕКТИВНОГО НЕУСВІДОМЛЕНОГО В РОМАНІ А. ФРАНСА «БОГИ ЖАДАЮТЬ»

У розвідці проаналізовано роман Анатолія Франса «Боги жадають» (“Les Dieux ont soif”, 1912) з точки зору архетипової критики з метою дослідження алгоритму дії колективного неусвідомленого у «політичній формі» (термін К.Г. Юнга), продемонстрованого автором у зображенні подій Великої французької революції 1789–1794 рр. На противагу класичній концепції, нова парадигма інтерпретації Французької революції (середина 1960-х рр.) дегероїзує її образ, а его-історія акцентує увагу на проблемі екзистенційного усвідомлення подій. Ця проблема вже давно була об’єктом дослідження психоаналітиків, філософів і письменників, про що свідчить роман «Боги жадають». А. Франс описує натхненну революційну масу парижан, яка, за Юнгом, знаходиться під дією архетипів. У статті досліджено вияв у романі архетипів (Рятівника, Героя, Дракона, Аніми), образів колективного неусвідомленого, що диктуються моментом історії і визначаються матеріалом усвідомленого досвіду.

Ключові слова: архетипова критика, колективне неусвідомлене, архетип, архетипний образ, Аніма, его-історія.

Анатоль Франс (Anatole France, Анатоль Франсуа Тібо, 1844–1924) — французький письменник-модерніст, член Французької академії (1896), лауреат Нобелівської премії 1921 р. В романі «Боги жадають» А. Франс звертається до теми Великої французької революції 1789–1794 рр., матеріали про яку збирав і вивчав з молодого віку. Тлумачення її подій змінювалось протягом життя письменника: якщо в ранньому (незакінченому) романі «Вівтарі страху» головними героями, яким співчуває автор, були мужні аристократи та чарівні аристократки, то в романі «Боги жадають», написаному через два десятиліття, — це неоднозначний образ присяжного Революційного трибуналу.

Тема Великої французької революції завжди була актуальною для істориків і митців Франції. Класична концепція Великої революції сформувалась у ХІХ ст. та за часів ІІ Республіки: « ... це

соціальна революція, що трансформує історичний процес, знаменує перелом між феодалізмом і капіталізмом, перемагає аристократичну монархію. Вона є героїчним двобоєм між старим і новим, боротьбою егалітарних, демократичних, прогресивних ідей проти старого порядку. Її очолює буржуазія, яка спирається на боротьбу радикалізованого народу. Якобінський рух є позитивним, а терор — необхідним явищем в умовах наявних загроз для республіки і нації» [1, 74]. Пізніше така інтерпретація утверджується внаслідок поєднання якобінсько-більшовицького міфу революції із концепцією лінарного поступу і, з одного боку, «нав’язує сприйняття попередньої щодо неї доби як періоду визрівання», а з другого — «накладає відбиток» на післяреволюційний період. [1, 77]. У пам’яті нації утверджується образ революції як «баналізованої метафори розвитку (разом з давно вже банальною метафорою поступу,